

УДК 327.5:303.446[303.72+303.833.2+303.223]

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ
КОМПАРАТИВІСТИКИ ЯК НАУКОВОГО НАПРЯМКУ
МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ**

Стародуб-Підберезна Т.С.

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник

Київська гуманітарна академія, Україна, м. Київ

На підставі аналізу існуючих у світовій науковій думці концептуальних підходів до вивчення понять “регіон”, “регіональна інтеграція”, “регіонобудівництво”, “регіоналізм” визначено структуру порівняльного дослідження та розроблено теоретичну модель міжнародно-політичного/міжнародно-економічного простору. З урахуванням міжнародного досвіду дослідження регіональних інтеграційних процесів удосконалено існуючу концептуально-методологічну матрицю регіональної компаративістики шляхом розробки комплексного методу аналізу та оцінки конструювання міжнародних регіонів.

Ключові слова: регіональна компаративістика, механізми регіонального співробітництва, регіональна інтеграція, відкритий регіоналізм, концептуально-методологічна матриця регіональної компаративістики, моделі регіональної економічної інтеграції, побудова теоретичної моделі міжнародного регіону, системи індикаторів регіональної інтеграції, міжнародні банки даних, методи статистичного аналізу.

кандидат политических наук, старший научный сотрудник Стародуб-Подберезная Т. С. Методологические аспекты региональной

компаративистики как научного направления международной политической регионалистики / Киевская гуманитарная академия, Украина, г. Киев

На основе анализа существующих в мировой научной мысли концептуальных подходов к изучению понятий “регион”, “региональная интеграция”, “регионостроительство”, “регионализм” определено структуру сравнительного исследования и разработано теоретическую модель международно-политического/международно-экономического пространства. С учетом международного опыта исследования региональных интеграционных процессов усовершенствовано существующую концептуально-методологическую матрицу региональной компаративистики путем разработки комплексного метода анализа и оценки конструирования международных регионов.

Ключевые слова: региональная компаративистика, механизмы регионального сотрудничества, региональная интеграция, открытый регионализм, концептуально-методологическая матрица региональной компаративистики, модели региональной экономической интеграции, построение теоретической модели международного региона, системы индикаторов региональной интеграции, международные банки данных, методы статистического анализа.

Ph. D (Political Sciences), Senior Researcher. Starodub-Pidberezna T. S., Methodological aspects of regional comparative studies as scientific direction of international political regionalisitics / Kyiv Academy for the Humanities, Ukraine, Kyiv

On basis of conceptual approaches on research of the following definitions: “region”, “regional integration”, “region-building”, “regionalism” in the world-wide scientific thought the structure of comparative study was determined and theoretical model of international political/international economic space was elaborated. Taking into account international experience of research of regional integration processes the existent conceptual and methodological matrix of

regional comparative studies was improved by way of developing a sophisticated method of analysis and assessment of constructing of international regions.

Key words: regional comparative studies, mechanisms of regional cooperation, regional integration, open regionalism, conceptual and methodological matrix of regional comparative studies, models of regional economic integration, theoretical modelling of international region, systems of indicators of regional integration, international databanks, methods of statistical analysis.

Вступ. В умовах становлення та формування нового наукового напрямку міжнародної політичної регіоналістики – регіональної компаративістики – значна увага вчених приділяється проблемі розробки концептуально-методологічного інструментарію дослідження просторових процесів у світі. Перші спроби порівняльного аналізу динаміки конструювання міжнародно-економічних просторів, створення яких було обумовлено прагненнями національних еліт до поступової інституціоналізації об'єднань із поглибленням ефекту взаємозалежності, були зроблені ще в 60-ті роки ХХ століття. Йдеться про неофункціональні теорії регіональної інтеграції, методологічний інструментарій яких при проведенні порівняльних досліджень переважно обмежувався застосуванням кількісних методів математичної статистики, що було обумовлено потребою у опрацюванні значного масиву даних. Починаючи із 90-х років ХХ століття із формуванням нового регіоналізму методологічний інструментарій регіональної компаративістики було розширено шляхом формування абсолютної нової парадигми пізнання соціально-політичної просторової реальності, в основу якої покладено синтез вихідних теоретичних положень різноманітних наукових напрямків (неореалізм, неоінституціональний лібералізм, соціальний конструктивізм, теорія нового регіоналізму), що дозволило розробити власну концептуально-методологічну матрицю, яка включає в себе методи як теоретичного (побудова абстрактних аналітичних

моделей розвитку регіонів, описовий метод та ін.), так і емпіричного (теорія раціонального вибору, методичні засоби та прийоми статистичного аналізу, крос-країновий аналіз, метод ситуаційного аналізу (кейс-стаді), метод індикаторів та ін.) рівнів.

Проблема удосконалення концептуально-методологічного інструментарію регіональної компаративістики набула особливої **актуальності** в зв'язку із активним використанням останнім часом методу побудови абстрактних теоретичних моделей міжнародного регіону/системи просторового/інтерпросторового співробітництва/процесів регіональної інтеграції та науковою дискусією, що розгорнулася навколо вимог, які повинні висуватись до таких моделей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Справжній прорив у розвитку методології регіональної компаративістики як наукового напрямку міжнародної політичної регіоналістики зробила західна міжнародно-політична наука, яка представлена такими вченими як: Б. Баласса, Ш. Бреслін, Х. Веем, Е. Дорруччі, А. Ворлей-Лак, Л. Ван Лангенхов, Ф. Лаурсен, Ф. Де Ломберде, А. Маламуд, В. Маттлі, П. Містрі, Ф. Монгеллі, Дж. Най, Ф. Содербаум, Ї. Фенг, Е. Хаас, Р. Хайгготт, Е. Харрелл, Б. Хеттне, Г. Хувбауер, Ф. Шміттер, Дж. Шотт, Т. Шоу та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фактична відсутність у вітчизняній науковій думці монографічних видань та наукових статей, присвячених формуванню теоретико-методологічних засад новітніх наукових напрямків міжнародної політичної регіоналістики, а також теоретико-методологічні труднощі, що виникають у процесі побудови складних просторових моделей на інтеррегіональному, регіональному та субрегіональному рівнях, обумовили **мету** цієї статті – удосконалити існуючу концептуально-методологічну матрицю регіональної компаративістики шляхом розробки комплексного підходу аналізу та оцінки процесів конструювання міжнародно-політичних/міжнародно-економічних регіонів. Мета статті обумовлює **завдання** дослідження, по-перше, визначити

механізми регіонального співробітництва; по-друге, ґрунтуючись на вихідних положеннях новітніх теорій регіональної компаративістики, уточнити зміст понять “регіон”, “регіональна інтеграція”, “регіонобудівництво”, “регіоналізм”; по-третє, побудувати авторську модель міжнародно-політичного/міжнародно-економічного простору; по-четверте, розглянути найбільш поширені теоретичні моделі економічної інтеграції та системи індикаторів регіональної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування методів емпіричного рівня не можливо без удосконалення концептуальних та теоретичних аспектів регіональної компаративістики. Зазначений науковий напрям спрямований на дослідження механізмів регіонального/інтеррегіонального співробітництва, природа яких є багатовимірною на відміну від схем взаємодій, характерних для старого регіоналізму біполярної системи відносин та спрямованих на розвиток просторової співпраці в одній конкретній галузі. Таким чином предметом регіональної компаративістики виступають як регіональні організації, діяльність яких охоплює різні сфери співпраці, так регіональні мережі, що є менш інституціоналізованими [1, с. 185], наприклад, просторові епістемологічні мережі (див. табл. 1) [2, с. 33].

Таблиця 1

Механізми регіонального співробітництва

Типи	Організації	Мережі
Одновимірні, спрямовані на співпрацю в одній галузі	Секторальні організації Організації з питань безпеки (військово-політичні альянси) Інтеграційні проекти, спрямовані на поглиблення економічної співпраці на принципах галузевої взаємозалежності	Дослідницькі мережі Партнерські мережі суб'єктів публічної та приватної сфер Мережі інститутів громадянського суспільства

	(створення зон вільної торгівлі тощо) Банки регіонального розвитку	
Багатовимірні, що передбачають співпрацю по багатьох напрямках	Організації, діяльність яких регулюється комплексними та всеохоплюючими угодами Організації по міжнародним річковим басейнам Економічні комісії ООН	Трикутники зростання як просторові форми економічної інтеграції Транскордонні мікрорегіональні

Джерело: De Lombærde P. Comparing Regionalisms: Methodological Aspects and Considerations ... [2, с. 33].

Зміцнення існуючих інтеррегіональних схем взаємодій та поява нових сприяє формуванню нового каркасу глобального світоустрою, який фактично є віддзеркаленням процесів імплементації регіональних ініціатив. При конструюванні мегарегіональних просторів до уваги береться не лише географічний, але й історичний, культурно-цивілізаційний, геополітичний та гео економічний критерії. Проте не слід нехтувати географічними межами. В цьому звязку варто погодитись з думкою Е. Харрелла про те, що “без певних географічних обмежень “регіоналізм” перетворюється у розпливчате поняття, яким складно оперувати” [3, с. 38]. Суміжний з поняттями “регіон” та “регіоналізм” концепт “регіонобудівництво” визначається представником неоліберальної парадигми міжнародно-політичної науки Дж. Наєм як процес міжнародних взаємодій обмеженої кількості держав, котрі об’єднані географічно, та економіки яких є взаємозалежними [4, vii]. Важливо зауважити, що Дж. Най та Р. Кеохейн у своїх ранніх спробах продефініювати концепт “регіональна інтеграція” стверджують, що політика держав в міжнародних відносинах визначається внутрішніми економічними інтересами, проте одночасно зростання взаємозалежності створює спільні

економічні інтереси усіх держав, й саме ця єдність стимулює посилення їх співпраці. Таким чином держави взаємодіють один з одним з метою збільшення власних економічних вигод та зменшення втрат. Політика держав має на меті реалізацію раціональних цілей, які покладені в її основу [5; 6].

Інтенсифікація просторового співробітництва створює передумови для формування міжнародних коаліцій, основними суб'єктами яких виступають недержавні актори (транснаціональні корпорації, мережі інститутів громадянського суспільства тощо), а, отже, механізми регіонального співробітництва, що впроваджуються, відбуваються поза контролем національних урядів [5].

Намагаючись удосконалити зміст категорії “регіонобудівництво”, відомі науковці Ф. Де Ломберде та Л. Ван Лангенхов визначають сучасний регіоналізм як (1) багатовимірний процес соціальної трансформації, у відповідності з яким актори, підпорядковуючись наднаціональним органам управління та належачи до спільноти націй-держав, кількість яких обмежена, інтенсифікують їх взаємодії шляхом подолання труднощів; (2) імплементація узгоджених або спільних дій та політик (економічної, демографічної, освітньої тощо – авт.) та/або створення регіональних інституцій, тим самим формуючи відповідний (регіональний) простір для реалізації багатьох аспектів людської поведінки та діяльності [7].

Зміст визначення репрезентує ключові характеристики регіонального співробітництва, констатує різноманітність акторів та акцентує увагу дослідника на багатовимірній природі регіоналізму й необхідності проведення різниці між процесами економічної інтеграції, для яких характерний певний рівень взаємозалежності, та регіонобудівництвом, яке передбачає створення інституціоналізованого простору.

Поняття “регіон”, а також суміжні з ним категорії, не є чітко визначеними в наукових доробках; ґрунтуючись на принципі концептуального плюралізму, вчені будують власну систему понять, яка визначається предметними та географічними рамками дослідження [8, с. 3].

Проте вартує зауважити, що існуючі підходи до визначення ключових концептів регіональної компаративістики зосереджують увагу на найбільш суттєвих характеристиках як регіонів/просторових спільнот, так і формалізованих об'єднань, що поділяються на інтрарегіональні (внутрішні) та екстрарегіональні (зовнішні) [2, с. 33].

На думку Ф. Де Ломберде, до внутрішніх характеристик слід віднести незалежну (просторову) систему управління, існування регіональної ідентичності, мінімальний рівень інтрарегіональної взаємозалежності. Зовнішні характеристики включають можливість взаємодіяти з іншими регіонами або бути включеними в процеси глобального управління просторовими проектами, або здатність впливати економічно або політично на інші регіони або світову політику/економіку в цілому [2, с. 34; 9].

Порівняльні регіональні дослідження охоплюють вивчення однієї або декількох характеристик регіону/просторової спільноти, що безумовно закладається в методологічну програму наукового проекту. Також процес дослідження залежить від рівня аналізу просторових явищ (інтеррегіонального, регіонального, субрегіонального).

Варто погодитись із визначенням поняття “регіон”, яке пропонує Ф. Де Ломберде, під яким вчений розуміє простір, який відрізняється від глобального, національного та локального, створений публічними, приватними та/або публічно-приватними акторами щоб скеровувати власну поведінку та здійснювати трансакції. Це вимагає, на думку науковця, певних пояснень. По-перше, регіон характеризується певним типом кордонів, які можуть бути або не можуть бути визначені географічно та юридично, проте в будь-якому разі конструювання міжнародних геоареалів передбачає окреслення певних просторових обмежень, в рамках яких цей процес здійснюється. По-друге, ці кордони можуть бути відкритими, прозорими або достатньо закритими. По-третє, регіон характеризується відносною щільністю внутрішньорегіональних трансакцій порівняно із екстрарегіональними трансакціями (розвиток яких не є настільки динамічним

та плідним, до того ж не завжди є формалізованим/інституціоналізованим – авт.). По-четверте, водночас актори регіону можуть використовувати механізми регіонального співробітництва, а саме екстрарегіональні трансакції, з метою реалізації власних завдань зовнішньої регіональної політики. Наприклад, така країна як Парагвай може використовувати інтеррегіональний формат МЕРКОСУР – ЄС з метою сприяння переговорному процесу між Асунсьйоном та Брюсселем з питань співпраці. По-п'яте, роль та важливість для просторового розвитку акторів різних типів може бути більш або менш значною. По-шосте, регіон може характеризуватись поверховим рівнем співробітництва та таким, який передбачає наявність налагодженої системи співпраці; регіон може бути інтегрованим без істотного поглиблення взаємодій або навпаки для нього характерний більш глибинний рівень галузевої співпраці, важливим та неважливим, наприклад, з гео економічної точки зору; регіони поділяються на формальні та неформальні, такі, які представлені організаціями, котрі здатні більш або менш адекватно реагувати на транснаціональні виклики; регіони можуть бути різного рівня інституціоналізації, яка визначається наявністю узгодженої договірної основи регіональної організації або її відсутністю; регіони мікро- та макрорівня, внутрішні та зовнішні; регіони, що орієнтовані на світовий ринок або навпаки спрямовують власний розвиток на задоволення потреб просторової спільноти; регіони, конструювання яких відбувалось під час біполярної системи міжнародних відносин, що являють собою тип старого (закритого) регіоналізму та регіони, процес становлення та формування яких відбувався в умовах постбіполярності. Нарешті, регіон є більш дискретним феноменом, для якого характерний певний рівень регіонності [2, с. 34].

Існуючі у міжнародній політичній регіоналістиці динамічні концепції розглядають не лише особливості регіональних інтеграційних процесів, механізми регіонального співробітництва та феномен регіоналізації в цілому, але й розкривають природу нового регіоналізму, ґрунтуючись на положеннях

соціального конструктивізму. Найбільш поширеним у регіональній компаративістиці є визначення регіоналізму, сформульоване Ф. Содербаумом в його доробку “Порівняльна регіональна інтеграція та регіоналізм”. Регіоналізм, на думку вченого, представляє собою (1) “політику та проект, в рамках якого державні та недержавні актори співробітничать та координують власні дії шляхом розробки спільної стратегії розвитку окремо взятого регіону, або (2) тип міжнародного порядку (багатосторонній регіоналізм або мультирегіоналізм). Зазвичай регіоналізм асоціюється з формальною програмою дій просторових учасників, реалізація якої сприяє інституціоналізації регіонабудівництва. Регіоналізм відноситься до процесів співробітництва, інтеграції, взаємодії та створення регіонального простору (співпраця відбувається в одній галузі або в декількох сферах)” [10].

Вартує зазначити, що в теорії регіональної інтеграції термін “регіональна інтеграція” також використовується як синонім до концептів “регіоналізм” та “регіоналізація” [11]. Проте, в академічній літературі побутує й інша думка, зміст якої полягає в тому, що регіональну інтеграцію слід відносити до особливого типу регіоналізації (регіонабудівництва), в рамках якої інституціоналізований простір з чіткою системою регіонального управління поглинає існуючі до цього субрегіони, система управління яких охоплює транснаціональний, національний, локальний рівні [2, с. 38].

Розроблений теоретичний каркас регіональної компаративістики потребує визначення методів, методичних засобів та прийомів, а також технік, якими дослідник може користуватись при проведенні порівняльних досліджень. Теоретичний каркас надає нам можливість зрозуміти мету компаративістських досліджень та сформулювати загальну проблему, а також визначити гіпотезу, доведення якої б мало б розкрити сутність взаємозв'язку різноманітних змінних. Використання методологічного інструментарію емпіричного рівня дозволяє нам перевірити теоретичну гіпотезу (див. рис. 1). При цьому важливу роль відіграє база даних (фактологічний матеріал), яка є в наявності у дослідника [2, с. 39].

Рис. 1. Структура порівняльного дослідження (розроблена на основі теоретичної схеми, яка була запропонована Ф. де Ломберде [2, с. 39])

Теорії надають змогу досліднику провести різницю між відповідними та невідповідними спостереженнями, визначити систему індикаторів (змінних) та встановити зв'язки між ними (коваріаційні, каузальні або більш складні системні відношення). Мета порівняльного дослідження полягає в тому, щоб пояснити поведінку обраних змінних (залежних змінних) в рамках, які задаються іншими змінними [2, с. 38-39]. Фіксований зв'язок усіх обраних відповідних змінних, для якого властива чітка структура, що відображає внутрішні, найбільш суттєві ознаки явища, котре досліджується, складає каркас теоретичної моделі.

Будуючи теоретичну модель міжнародно-політичного/міжнародно-економічного простору як регіональної системи міжнародних відносин, що є більш-менш інституціоналізованою, дослідник повинен здійснити низку операцій: (1) виокремити найбільш важливі аспекти, які характеризують динаміку розвитку геоареалу; (2) окреслити ієрархію акторів системи регіонального співробітництва, визначити їх роль для динамічного розвитку простору, а також встановити відповідність цілей національних урядів колективним цілям; (3) провести аналіз взаємодій на різних рівнях: держава-

член просторової спільноти – регіональне об'єднання, міждержавні взаємодії в рамках регіону; регіональне угруповання – інші просторові організації (різні типи інтеррегіонального діалогу) та визначити вплив природи різнорівневих взаємодій на механізм прийняття рішень на національному/регіональному/інтеррегіональному рівнях; (4) проаналізувати результати діяльності інтеграційного угруповання або просторової цілісності, що перебуває лише у процесі конструювання, а також визначити здатність регіону адекватно реагувати на ендогенні та екзогенні виклики; (5) дослідити можливі реакції з боку агентів зовнішнього середовища на зміни у системі взаємодій просторової спільноти, викликані реагуванням регіону на екзогенні загрози. Однією із ключових вимог побудови теоретичної моделі є дотримання послідовності при проведенні усіх 5-ти етапів аналітичної процедури. У разі порушення й недотримання цієї вимоги модель неможна буде вважати інтегрованою та цілісною. Інтегрована модель поступово оформлюється у множину емпірично обумовлених елементів (змінних). Змінні поділяємо на залежні та незалежні. Змінні, які “не пояснюються” моделлю, називаються незалежними. Зміна значень залежної змінної впливає на значення іншої залежної змінної. Залежні змінні – це ті процеси/явища, що змінюють своє значення у відповідності із змінами значень іншої змінної/інших змінних. Наприклад, при висуванні гіпотези, що обороноздатність НАТО залежить від військового бюджету організації, що включає поточні витрати й витрати на утримання міжнародної військової структури НАТО й формується переважно внесками національних урядів, тобто, визначаючи зв'язок між військовим бюджетом Альянсу та безпекою його членів, витрати розглядають як незалежну змінну.

При проведенні порівняльного аналізу регіональних інтеграційних процесів в академічному середовищі розгорнулася широка дискусія щодо віднесення тих чи інших явищ до залежних змінних, яка бере свій початок ще на початку 70-х років ХХ століття та набула особливої актуальності на початку ХХІ століття. Науковій спільноті пропонується розглянути три

найбільш поширені теоретичні моделі, що чітко визначають залежні, незалежні та проміжні змінні, авторами яких є такі відомі вчені як В. Маттлі [12], А. Ворлей-Лак [13] та Ф. Лаурсен [11] (див. рис. 2).

Залежні змінні		Незалежні змінні		Проміжні змінні	
Теоретична модель (автор В. Маттлі)					
Зобов'язання держав-членів, що визначені регіональними угодами	→	Підтримка регіональної інтеграції	↘	Успіх регіональної інтеграції	
Безспірне лідерство	↗				
Потенційні доходи/майбутні економічні вигоди	→	Вимога (основна умова) для забезпечення регіональної інтеграції	↗		
Теоретична модель (автор А. Ворлей-Лак)					
Генеza	→			Регіоналізація	
Функціональність					
Соціалізація					
Вплив					
Теоретична модель (автор Ф. Лаурсен)					
Сила/вплив	]	Міжурядові інституції	]	Регіональне співробітництво	
Інтереси		Наднаціональні інституції			
Знання/ідеї		Національне лідерство		]	Регіональна інтеграція
		Наднаціональне лідерство			

Рис. 2. Найбільш поширені теоретичні моделі [12; 13; 11]

Аналіз зазначених вище теоретичних моделей дозволяє зробити такі висновки: (а) залежні змінні мають незначну різницю; (б) моделі є простими з точки незначної кількості заданих параметрів (наприклад, модель регіональної інтеграції, запропонована Дж. Наєм, є складною, проте не лише за кількістю індикаторів [4]), (в) відсутні механізми зворотного зв'язку, (г) зазначені моделі можна використовувати для дослідження динаміки розвитку інтеграційних процесів в різних регіонах світу, при цьому статус змінних може бути змінено. Запропоновані моделі відрізняються від класичної парадигми дослідження процесів конструювання регіонів своїм “вузьким” підходом передусім до визначення ключових понять “регіон” та “регіональна інтеграція”. Проблеми, які виникають під час використання зазначених моделей, пов'язані передусім із неспроможністю визначити здатність системи регіонального управління розв'язувати специфічні питання суспільного розвитку, а також приймати оптимальні рішення на основі узгодження інтересів та цілей держав-членів об'єднання [2, с. 40].

Для мене найбільший інтерес становить теоретична модель В. Маттлі, яка побудована із застосуванням вихідних положень та методологічного інструментарію ліберального інтергавернменталізму, неофункціоналізму та теорії ігор [12].

Окрім зазначених моделей використовуються також інші аналітичні конструкції, зокрема: неофункціоналістські моделі Е. Хааса [14], А. Маламуда та Ф. Шміттєра [15]; концептуальна модель Б. Баласса [16] та моделі, в основу яких її було покладено: моделі Г. Хувбауєра та Дж. Шотта [17], Ї. Фєнга та Г. Генна [18], Е. Доруччі [19], Ф. Монгеллі [20]; соціально-конструктивістська теорія (автор Ф. Дуїна) [21].

Побудова будь-якої моделі не можлива без розробки чіткої системи індикаторів регіональної економічної інтеграції. Так, ґрунтуючись на моделі Б. Баласса, яка визначає динаміку інтеграційних процесів як послідовну зміну етапів (зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, економічний та валютний союз), Г. Хувбауєр та Дж. Шотт

виокремлюють дві категорії індикаторів: індикатори досягнутого рівня інтеграції та індикатори готовності до подальшої інтеграції (див. табл. 2). Вчені використали розроблений ними підхід для дослідження перспектив інтеграції країн Північної та Південної Америк [17].

Таблиця 2

**Індикатори регіональної економічної інтеграції
за Г. Хувбауером та Дж. Шоттом**

Індикатори, які демонструють успіх та наявні досягнення регіональної економічної інтеграції	Індикатори готовності для подальшої інтеграції
Вільна торгівля товарами та послугами Вільний рух капіталів Вільний рух робочої сили Наднаціональні (просторові) інститути Координація монетарної політики Координація фіскальної політики	Стабільність цін Бюджетна дисципліна Зовнішній борг Стабільність валютного курсу Політики, засновані на ринкових принципах Опора на торговельні мита Функціонуюча демократія

Джерело: Hufbauer G., Schott J. Western Hemisphere Economic Integration...[17].

Кожен індикатор оцінюється за шкалою від 0 до 5, після чого розраховується середнє арифметичне для кожної категорії індикаторів. Запропонована методика відрізняється від інших простотою розрахунків, проте в неї один недолік – вона не враховує цілу множину внутрішніх та зовнішніх чинників, про які зазначалось вище [17].

Е. Доруччі, С. Фірпо, М. Фратцшер та Ф. Монгеллі, беручи за основу модель Б. Баласса, пропонують використовувати індекс інституціональної економічної інтеграції, який розраховується шляхом послідовного додавання балів за кожен етап регіональної економічної інтеграції, що оцінюється за шкалою від 0 до 25, а, отже, сам індекс варіюється в межах від 0 (відсутність економічної інтеграції) до 100 (повна економічна інтеграція, включно із

валютним и фінансовим союзом). Окрім індексу інституціональної економічної інтеграції автори оцінюють фактичну економічну інтеграцію, ґрунтуючись на розробленій ними системі таких індикаторів як: синхронізація економічних циклів, конвергенція темпів інфляції, мінливість валютного курсу, торгівельна відкритість та інтеграція, інтеграція фінансових ринків, конвергенція відсоткових ставок, конвергенція доходів [22].

Подальший аналіз регіональної економічної інтеграції пов'язаний з вимірюванням рівня взаємодії індексу інституціональної економічної інтеграції та індексу фактичної економічної інтеграції за допомогою кластерного аналізу та векторної авторегресії.

Відомі вчені міжнародної регіоналістики А. Маламуд та Ф. Шміттер пропонують комплексний підхід до розуміння процесів конструювання просторів шляхом побудови теоретичного каркасу, який складається із множини концепцій, ідей тощо. Ці концепції, теорії (наприклад, регуляціонізм, котрий обґрунтовує доцільність посилення державного регулювання економікою; теорія конституціоналізації, предметом якої є правова регламентація конвергенції норм права інтеграційного об'єднання) не повинні розглядатись як конкуруючі, адже їх важливість для регіональної компаративістики полягає в тому, що вони надають нам альтернативні теоретичні рішення проблем, які досліджуються. Дослідник самостійно обирає шлях розв'язання проблеми та підбирає відповідний методологічний інструментарій. У рамках запропонованої моделі одні теорії "пояснюють" великі події, другі – пояснюють поступові процеси [15] (див. рис. 3).

Вчені, які вивчають регіоналізм, ґрунтуючись на вихідних положеннях різноманітних теорій конструювання просторових спільнот та концепцій регіональної інтеграції, намагаються збалансовано використовувати якісні та кількісні методи дослідження регіонів. Квантифікація слугує таким чином не тільки засобом перевірки гіпотези за допомогою складних статистичних технік, а також способом, який дозволяє більш критично підходити до

використання фактів при дослідженні відносного рівня успішності або глибини процесів регіональної інтеграції або при проведенні порівняльного аналізу ключових характеристик діяльності просторових організацій.

Рис. 3. Теоретичний каркас дослідження регіональних інтеграційних процесів, запропонований А. Маламудом та Ф. Шміттером [15]

У цьому зв'язку варто підкреслити важливість використання в просторових порівняльних дослідженнях факторного аналізу, який дозволяє зводити множину емпіричних даних до основних. Саме цей методичний засіб дозволяє створювати когнітивні карти, що фіксують найбільш типові прояви того чи іншого міжнародно-політичного явища.

Звичайно, від вірно й чітко сформульованої проблеми дослідження та відповідно відібраного дослідником множини методів, методичних засобів та прийомів залежить якість отриманих результатів. Проте, їх надійність має підтверджуватись обробкою значного масиву фактологічних даних. Статистичний матеріал при здійсненні порівняльних досліджень вчений може черпати з таких статистичних баз даних: (1) Статистичний портал Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for

Economic Co-operation and Development (OECD), який містить дані 34-х країн світу (індикатори економічного та соціального розвитку); (2) База даних ООН (сучасний статистичний матеріал, представлений агенціями ООН, глобального та національного рівнів з питань енергетики, економіки, освіти, сільського господарства, злочинності, навколишнього середовища, охорони здоров'я, демографії, промисловості, міграції, туризму); (3) База даних МВФ, яка містить інформацію про фінансові та економічні показники різних країн світу; (4) Статистика СОТ (Світової організації торгівлі); (5) Статистика Світового банку, яка містить більше ніж 2000 показників, включаючи сотні індикаторів, що стосуються практично усіх аспектів світового розвитку; (6) База даних Стокгольмського міжнародного інституту досліджень миру (Stockholm International Peace Research Institute / SIPRI), що містить статистику військових витрат по 170 країнам світу, інтерактивні дані з міжнародних миротворчих операцій (регіональний зріз), інформацію щодо виробників та постачальників зброї та військової техніки, база даних по конфліктам в світі, що щорічно оновлюється, створена шляхом використання методу івент-аналізу; (7) Довідник ЦРУ про країнам світу, який містить детальну інформацію про географічні та демографічні характеристики, державний лад, економіку, стан військової сфери держави, телекомунікації та інфраструктурну систему держав світу; (8) Інтерактивна карта світової торгівлі зброєю, створена компанією "Google" за даними Міжнародного інституту досліджень проблем миру в Осло (Норвегія), демонструє більше мільйона угод з імпорту та експорту зброї з 1992 по 2010 роки у 250 країнах та територіях світу; (9) База даних по конфліктам у світі Уппсальського університету (Швеція), (10) EUGene – база даних, яка являє собою програму, що є міцним інструментом статистичного аналізу міжнародних відносин (після установки дослідник отримує можливість доступу до даних, які стосуються різних аспектів міжнародних відносин, починаючи із 1816 року; важливо зазначити, що оскільки проект із самого початку створювався для математичної та статистичної підтримки теорії очікуваної корисності війни,

програма дозволяє одночасно порівнювати показники різних країн, будувати діаграми тощо; окрім цього дані проекту можна експортувати в інші інструменти статистичного аналізу – STAT, SPSS, LIMDEP) та ін. [23].

Розглянемо особливості використання індикаторів регіональної інтеграції. В наш час існує декілька масштабних ініціатив щодо організації та оцінки інтеграційних процесів. Так, наприклад, Директорат розвитку Європейської комісії розробив систему індикаторів для вимірювання регіональної інтеграції та оцінки результативності співпраці, Міжамериканський банк розвитку вважає пріоритетним напрямком свої Стратегії з регіональної інтеграції збір, аналіз та поширення співставних даних по країнам регіону для оцінки прогресу регіональної інтеграції, Проект Економічної Комісії ООН для країн Африки, мета якого співставлення багаторівневої Системи індикаторів регіональної інтеграції для оцінки індексів на чотирьох рівнях (країна, регіон, сектор, континент), окрім зазначених ініціатив є низка інших, не менш цікавих при створенні власної моделі індикаторів просторової інтеграції [24, с. 43].

На думку автора, найбільш багатоаспектний та динамічний процес регіональної інтеграції відображає система індикаторів, запропонована Інститутом порівняльних досліджень регіональної інтеграції при Університеті ООН (UNU-CRIS), яка містить шість категорій змінних, котрі можуть бути з легкістю трансформовані у шість модулів [25] (див. табл. 3).

**Система індикаторів регіональної інтеграції, запропонована
Інститутом порівняльних досліджень регіональної інтеграції при
Університеті ООН**

Категорії	Підкатегорії
I. Учасники	Кількість інтеграційних об'єднань (країни, регіони, організації та ін.)
	Кількісні та якісні характеристики учасників процесів прийняття рішень
	Рівень активності учасників
	Думки та сприйняття учасників (за результатами опитувань)
	Членство в регіональних об'єднаннях
II. Структурні чинники	Близькість територіального розташування, мовна, культурна спільність тощо
	Структурна компліментарність
	Структурні відмінності (асиметрії)
	Історичні витоки співробітництва, інтеграції, ворожнечі (конфліктів)
III. Інституціоналізація	Кількість договорів та угод
	Зміст договорів та угод
	Тимчасові рамки договорів та угод
	Створення інститутів
	Спільні політики та координація
	Поступовість, свободи та пільгові умови
IV. Виконання	Статус виконання спільних договорів
	Статус виконання спеціальних угод
	Ступень досягнення критерію сходження
V. Вплив	На людський розвиток
	Економічне зростання
	Торгівлю
	Міграцію
	Рух капіталу

VI. Взаємозалежність	Мобільність громадян
	Політична взаємозалежність (наявність спільних змінних в оцінці політики, координація виконання політик, виникнення конфліктів та протиріч)
	Економічна взаємозалежність (торгівля, рух капіталу, кореляція рівнів активності, економічні цикли)
	Інформаційні потоки

Джерело: De Lombærde P., Van Langenhove L. Indicators of Regional Integration: Conceptual and Methodological Aspects... [25]

Важливо зазначити, що метою моніторингу регіональної інтеграції є оцінка політики регіональної інтеграції крізь призму проблем її реалізації, з якими зіштовхуються деякі регіональні проекти, а також перевірка якості управління на регіональному рівні. Об'єктом різних систем моніторингу виступають логічні компоненти регіональної інтеграції [25]. Системи моніторингу зазвичай характеризуються слабкою концептуальною основою та відсутністю чітких критеріїв для відбору індикаторів. Системи індикаторів значно розрізняються за кількістю охоплених параметрів (від 10 до 150 параметрів) [26].

Під час операціоналізації абстрактних змінних в конкретні індикатори важливо враховувати, що кожна змінна володіє власною специфікою, тому для формування індикаторів необхідно встановити чіткі критерії, за якими цей процес відбуватиметься. Вчений В. Андерсон пропонує такі критерії: (1) індикатор або інформація, на підставі якої він розраховується, повинна бути легко доступною та недорогою; (2) індикатор повинен бути достатньо простим для розуміння; (3) індикатором маю бути таким, що піддається вимірюванню; (4) індикатор повинен характеризувати дещо важливіше й означати дещо більше, ніж сам предмет вимірювання цим індикатором (наприклад, дані щодо тривалості життя можуть використовуватися для

демонстрації загального рівня здоров'я населення); (5) бажано, щоб був невеликий проміжок часу між станом, що описується, ситуацією та появою індикатора; (6) індикатор має ґрунтуватись на інформації, яка може бути використана для порівняння різних регіонів, соціальних груп тощо, – так, щоб вибудувати картину розподілу, а не спільні суми та середні значення; (7) бажано створити умови для проведення порівняльних досліджень у міжнародному контексті [27].

Ефективна модель системи моніторингу на основі індикаторів ґрунтується на трьох стовпах: структурі, даних та методах.

Концептуальна структура повинна визначати відбір параметрів та індикаторів. Вона може ґрунтуватись на одній із існуючих теорій, які ми розглянули вище, або ж на основі їх комбінацій. Проте слід враховувати, що деякі теорії будувались на європейському досвіді, тому потребують оцінки їх застосування по відношенню до інших регіонів. Системи індикаторів повинні бути гнучкими, щоб враховувати спеціальні регіональні параметри [25].

Системи індикаторів можуть бути розроблені під регіональний та/бо національний рівні аналізу, наприклад, система для оцінки участі кожної національної економіки в процесі регіоналізації на Близькому Сході, запропонована Економічною та соціальною комісією ООН для Західної Азії у 2007 році [28].

Іншим важливим питанням є розробка зведених індексів, які можуть повністю охоплювати багатовимірну природу інтеграційних процесів, й тому дуже зручні для читання та обміну інформацією. Проте вони можуть бути надмірно абстрактними для осмисленого тлумачення, в цьому випадку оцінка різних компонентів індексів завжди буде умовною.

Що стосується другої складової системи моніторингу, то слід зазначити про наявність такої проблеми як доступність даних, що більше характерна для регіонального рівня, ніж для національного. Навіть в тих регіонах, де є значний масив якісної та кількісної інформації, відчувається нестача інформації по деяким важливим параметрам оцінки процесів інтеграції. Ці

параметри не є простою інтегральною сукупністю внутрішньонаціональних показників [25].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, вивчення сучасного стану концептуально-методологічного забезпечення регіональної компаративістики надає нам підстави стверджувати про те, що застосування якісних та кількісних методів при проведенні порівняльних досліджень вимагає розробки комплексного методу аналізу та оцінки процесів конструювання міжнародно-політичних/міжнародно-економічних регіонів, який дозволить нам визначити загальний індекс регіонального/інтеррегіонального розвитку з урахуванням рівня просторової взаємозалежності (інституціональний, функціональний та соціетальний виміри), рівня згоди національних акторів щодо формулювання пріоритетів та завдань стратегії розвитку регіону (гомогенність/гетерогенність простору), впливу регіону на інші геоареали світу, а також здатності просторової спільноти мобільно та адекватно реагувати на виклики та загрози зовнішнього середовища.

Отримані висновки відкривають перспективи для подальших досліджень в галузі удосконалення методологічного інструментарію регіональної компаративістики, зокрема, у визначенні можливостей використання методів, технік та прийомів інших наук для конструювання якісно-кількісної картини просторового розвитку з урахуванням регіональних особливостей.

Література:

1.Hettne B., Söderbaum F. Regional cooperation. A tool for addressing Regional and Global Challenges / B. Hettne, F. Söderbaum. – Published in: Meeting global challenges: International cooperation in the national interest. Cross-cutting issues. – Stockholm, Sweden: Secretariat of the international task force on global public goods. – 2006. – P. 179-244. [Electronic resource]. URL:

<http://www.cris.unu.edu/uploads/media/GlobalTaskForce.pdf> (accessed: 23.10.2014).

2. De Lombærde P. Comparing Regionalisms: Methodological Aspects and Considerations / Philippe De Lombærde. – Published in: T.M. Shaw, J.A. Grant and S. Cornelissen (eds), *The Ashgate Companion to Regionalisms*, Farnham-Burlington: Ashgate. – 2011. – 428 p. – P. 31-50.
3. Hurrell A. Regionalism in Theoretical Perspective / A. Hurrell. – Published in: *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order* / Ed. by L. Fawcett and A. Hurrell. Oxford: Oxford University Press, 1997. – 342 p. – P. 37-73.
4. Nye J. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization* / Joseph S. Nye. – Boston: Little, Brown and Company. – 1971. – 210 p.
5. Keohane R., Nye J. *Power & Interdependence* / Robert O. Keohane, Joseph S. Nye (4th Edition) Series: Longman Classics in Political Science Paperback: Cambridge: Publisher: Pearson. 2011. - 368 p.
6. Nye J., Keohane R. Transnational Relations and World Politics: An Introduction / Joseph S. Nye, Robert O. Keohane // *International Organization*, Vol. 25, No. 3, Summer, 1971. – P. 329-349.
7. De Lombærde P., Van Langenhove L. Introduction / P. De Lombærde, L. Van Langenhove. – Published in: De Lombærde P. (ed.) *Multilateralism, Regionalism and Bilateralism in Trade and Investment: 2006 World Report on Regional Integration*. – Dordrecht and New York: Springer. – 2007. – P. 1-4.
8. Laursen F. Theoretical Perspectives on Comparative Regional Integration / F. Laursen – Published in: Laursen F. (ed.) *Comparative regional integration: Theoretical Perspectives*. – Aldershot: Ashgate. – 2003. – 320 p. – P. 3-28.
9. De Lombærde P. The problem of Comparison in Comparative Regionalism / P. De Lombærde // *Review of International Studies*. – Vol. 36. – No 3. – 2010. – P. 731-753.
10. Söderbaum F. Comparative Regional Integration and Regionalism / F. Söderbaum. – Published in: Landman T. and Robinson N. (eds) *The SAGE*

Handbook of Comparative Politics. – London: SAGE Publications Ltd. – 560 p. – P. 477-496.

11. Laursen F. (ed.). Comparative Regional Integration: Europe and Beyond / F. Laursen. – Aldershot: Ashgate. – 2010. – 306 p.

12. Mattli W. The logic of Regional Integration: Europe and Beyond / Mattli W. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1999. – 216 p.

13. Warleigh-Lack A. Learning from Europe? EU Studies and the Re-thinking if International Relations / A. Warleigh-Lack // European Journal of International Relations. – Vol. 12. – No 1. – P. 31-51.

14. Haas E. and Schmitter P. Economics and Differential Patterns of Political Integration: Project About Unity in Latin America / E. Haas and P. Schmitter // International Organization. - Vol. XVIII. - No. 4. – 1964. – P. 259-299.

15. Malamud A., Schmitter P. The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America / A. Malamud, P. Schmitter // IBEI Working Papers. – No 6. – 2007. – 27 p. [Electronic resource]. URL: http://www.recercat.net/bitstream/handle/2072/4276/WP_IBEI_6.pdf;jsessionid=9F6B8569C303FDA7B4D3335583C9BB76.recercat2?sequence=1 (accessed: 24.10.2014).

16. Balassa B. The theory of Economic Integration / B. Balassa. – Homewood, Illinois: Richard D. Irwin. – 1961. – XIII – 304 p.

17. Hufbauer G., Schott J. Western Hemisphere Economic Integration / G. Hufbauer, J. Schott. – Washington, DC: Institute for International Economics. – 1994. – XV – 279 p.

18. Feng Y., Genna G. Regional Integration and Domestic Institutional Homogeneity of Comparative Analysis of Regional Integration in the Americas, Pacific Asia and Western Europe / Y. Feng, G. Genna // Review of International Political Economy. – Vol. 10. – No 2. – P. 278-309. [Electronic resource]. URL: http://www.wiso.uni-hamburg.de/uploads/media/11_Feng_Genna_2003_01.pdf (accessed: 24.10.2014).

19. Dorrucchi E. The Link between Institutional and Economic Integration: Insights for Latin America from the European Experience / E. Dorrucchi // *Open Economies Review*. – Vol. 15. – Issue 3. – 2004. – P. 239-260.
20. Mongelli F., Dorrucchi E., Agur I. What does European Institutional Integration Tell Us about Trade Integration? / F. Mongelli, E. Dorrucchi, I. Agur. – *Occasional Paper Series*. – No 40. – December 2005. – 46 p. [Electronic resource]. URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp40.pdf> (accessed: 24.10.2014).
21. Duina F. The Social Construction of Free Trade. The EU, NAFTA, and MERCOSUR / F. Duina. – Princeton: Princeton University Press. – 2006. – 272 p.
22. Dorrucchi E., Fipro S., Fratzscher M., Mongelli F. European Integration: What Lessons for Other Regions? The Case of Latin America / E. Dorrucchi, S. Fipro, M. Fratzscher, F. Mongelli. – *European Central Bank Working Paper Series*. – No 185. – 2002. – 51 p. [Electronic resource]. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp185.pdf> (accessed: 25.10.2014).
23. База данных международной статистики и индексов Российского совета по международным делам / [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://russiancouncil.ru/spec/stat/index.php?active_id_10=33#top – Название с экрана. – Дата обращения: 25.10.2014.
24. Система индикаторов евразийской интеграции: методология / [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/projects/p_2009_6.pdf – Название с экрана. – Дата обращения: 25.10.2014.
25. De Lombærde P., Van Langenhove L. Indicators of Regional Integration: Conceptual and Methodological Aspects / P. De Lombærde, L. Van Langenhove. – Published in De Lombærde P. (ed.) *Assessment and Measurement of Regional Integration*. – London: Routledge. – 2005. – P. 9-41.
26. De Lombærde P., Pietrangeli G., Weeratunge C. Systems of Indicators for Monitoring Regional Integration Processes: Where Do We Stand? / P. De Lombærde, G. Pietrangeli, C. Weeratunge // *The Integrated Assessment Journal*. – Vol. 8. – Issue 2. – 2008. – P. 39-67.

27. Anderson V. *Alternative economic indicators* / V. Anderson. – London: Routledge. – 1991. – 106 p.
28. De Lombærde P., Estevadeordal A., Suominen K. *Governing Regional Integration for Development: Summary and Conclusions* / P. De Lombærde, A. Estevadeordal, K. Suominen. – Published in: De Lombærde P., Estevadeordal A., Suominen K. (eds.) *Governing Regional Integration for Development: Monitoring Experiences, Methods and Prospects*. – London: Ashgate. – P. 275-283.